

ГЕНЕЗА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДИ ПСИХОАКТИВНИХ (НАРКОТИЧНИХ) РЕЧОВИН

О.Р. Авдеев

здобувач

кафедри морського та митного права

НУ «ОЮА»

Постановка проблеми. Незаконний обіг психоактивних (наркотичних) речовин – одна з найбільш серйозних загроз безпеці і стабільності розвитку сучасних держав. Він обумовлює зростання криміналізації населення, створює загрозу здоров'ю та генофонду націй, підриває морально-етичні устої сучасного цивілізованого суспільства. У багатьох країнах світу контрабанда наркотичних речовин карається найжорстокішим чином, боротьба з нею є значною статтею видатків державних бюджетів, та попри це негативне явище зберігає за собою характеристики найбільш масштабного і соціально небезпечного різновиду нелегальної транскордонної активності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Правничі наукові розробки у царині протидії контрабанді наркотичних речовин згруповані за трьома основними напрямками: кримінально-правовий (Н.А. Мирошниченко, А.А. Музика, Є.Л. Стрельцов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, А.Я. Кромова та ін.), кримінологічний (О.М. Джужа, А.М. Полях, В.Г. Пшеничний, М.П. Селіванов, Д.Ю. Стригун ін.) та митно-правовий (Є.В. Додін, Л.В. Калаянова, О.П. Федотов та ін.). Усі автори здійснювали у своїх дослідженнях певний екскурс до історії міжнародно-правового забезпечення боротьби із контрабандою наркотичних речовин, проте останні тенденції у підходах міжнародного співтовариства до цієї проблеми в них враховані не були, що й обумовило вибір мети цього дослідження: визначити в історичному розвитку становлення сучасної концепції міжнародно-правового забезпечення протидії контрабанді наркотичних речовин та розглянути шляхи її вдосконалення.

Мета. Визначити в історичному розвитку становлення сучасної концепції міжнародно-правового забезпечення протидії контрабанді наркотичних речовин та розглянути шляхи її вдосконалення.

Основні результати дослідження. Боротьба з контрабандою бере свій початок у XVIII ст., коли прибережні держави розпочали практику встановлення спеціальних зон біля свого узбережжя для проведення митного контролю та протидії контрабанді товарів, керуючись бажанням здійснювати окремі права у відкритому морі за межами своїх територіальних вод. Початок цій

практиці поклали Великобританія у 1736 р. та США у 1799 р., встановивши в односторонньому порядку 5 та 12-мильні зони для здійснення митного нагляду над усіма судами, що прямують до їхніх портів. Законами Великобританії 1764, 1802, 1825 та 1853 рр. (Hoverings Acts) ширину її митної зони було збільшено до 24 миль [1, с.393]. У 1876 р. всі закони про спеціальні зони за межами територіального моря Великобританією було скасовано та прийнято Закон про консолідацію митних законів 1876 р., що затвердив 3-мильний ліміт зони митного нагляду та передбачав право контролю митними крейсерами всіх суден [2, с. 67]. Мексика в низці двосторонніх угод встановила відстань у 9 миль для здійснення митного нагляду на морі (з Германією у 1882 р., Францією у 1885 р., Великобританією у 1888 р.). В Росії з цією ж метою 10.12.1909 р. був виданий закон про розширення морської митної смуги на 12 миль від лінії найбільшого відпливу [3, с.36].

Закон про податки, виданий в США у 1922 р., передбачав взяття на абордаж, огляд та конфіскацію суден у 12-мильній морській зоні за порушення американських митних та фіскальних законів та правил [4, с.110]. Найбільш відомим був протиконтрабандний закон (Anti-Smuggling Act), що був опублікований у 1935 р. та встановив зону митного шириною 100 миль [5, с.89].

Таким чином, встановлюючи спеціальні зони, прибережні держави претендували на здійснення юрисдикції стосовно іноземних суден, головним чином, з метою боротьби з контрабандою.

Сучасна практика здійснення митного контролю в морських просторах знайшла своє правове закріплення на рівні універсальних міжнародних угод у сфері морського права – Конвенції про територіальне море та прилеглу зону 1958 р. (ст. 24) та Конвенції ООН з морського права 1982 р. (ст. 33). Нормами цих угод встановлено правило про те, що в зоні відкритого моря, яка прилягає до територіального моря, прибережна держава може здійснювати контроль, необхідний: а) для недопущення порушень митних, фіскальних, імміграційних або санітарних правил у межах її території або територіального моря; б) для покарання за порушення вищезгаданих правил, здійснене в межах її території або територіального моря.

Аналіз зазначених статей свідчить про очевидну різницю щодо: 1) ширини прилеглої зони (у 1958 р. 12 морських миль, у 1982 р. – 24); 2) визначення цього простору як частини відкритого моря (міститься лише у Конвенції 1958 р.). При цьому, мета встановлення залишилася незмінною. Сьогодні прилеглі митні зони встановили: Венесуела, Джибуті, В'єтнам, Домініканська Республіка, Індія, Камбоджа, Ємен, Пакистан, Шрі-Ланка (24 морські милі); Бангладеш, Єгипет, Саудівська Аравія, Судан (18 морських миль).

Як зазначає Є.В. Додін, у правовий обіг термін «контрабанда» було запроваджено декретами середньовічної Італії, що стосувалися лише відповідальності за ухилення від сплати податків за ввезення в країну предметів розкоші, окремих видів екзотичних продуктів тощо. Перелік цих предметів з часом був розширений. Але боротьба з контрабандою була суто внутрішньою справою Італії, як й інших держав світу, які намагалися покращити свій фінансовий стан за рахунок митних зборів та мита [6, с.5].

У зв'язку з тим, що основним шляхом, до якого вдавалися контрабандисти для завезення свого «товару», був морський, співробітництво держав у протидії контрабанді отримало свій прояв у міждержавних морських угодах: Паризькій Декларації про морський нейтралітет 1856 р. (Декларація про принципи морського міжнародного права) та Лондонській Декларації про право морської війни 1909 р.

У Декларації 1856 р. стверджувалося, що нейтральний прапор покриває ворожий вантаж, за винятком військової контрабанди та нейтральний вантаж, за винятком військової контрабанди, не підлягає захопленню під ворожим прапором. У Декларації 1909 р. перелічувалися предмети та матеріали, що визнавалися: абсолютною військовою контрабандою (будь-яка зброя, включаючи і мисливську, снаряди, заряди і будь-які патрони та ін.), умовною військовою контрабандою (їстівні припаси, фураж і злаки, придатні для харчування тварин, плаття і тканини для одягу, взуття, придатне для військових потреб та ін.). А також предмети, які в жодному разі не могли бути предметом військової контрабанди (бавовна-сирець, сирі вовна, шовк, джут, льон та ін.). Предмети контрабанди підлягали конфіскації. Ці угоди не передбачали жодних заходів протидії контрабанді наркотичних речовин.

У середині XIX – початку XX ст. широке немедичне споживання наркотичних речовин почало набувати рис серйозної соціальної проблеми, що вимагала прийняття рішучих законодавчих обмежувальних заходів. У цей період окремими країнами (Францією у 1845 р., США у 1895 і 1906 рр., Китаєм у 1906 р.) вже були прийняті відповідні національні закони. Також значно поширилася контрабанда цих речовин, що обумовило необхідність подальших дій у напрямку розробки міжнародних заходів боротьби із наркоманією. Першим кроком стало створення Міжнародної опіумної комісії (далі – Комісія) за участю представників 13 країн. 5–26 лютого 1909 р. у Шанхаї пройшла її перша конференція, завдяки чому Комісія отримала назву «Шанхайська». В цілому Комісія наполягала на регулюванні та поступовій забороні куріння опіуму, забороні експорту наркотиків до країн законами яких ввезення наркотиків заборонено.

Першою міжнародною угодою щодо контролю за обігом наркотичних засобів стала Міжнародна конвенція по опіуму 1912 р. Вона передбачала, що договірні держави повинні докласти всіх можливих зусиль для здійснення контролю, у тому числі й силового, всіх осіб, які виробляють, імпортують, продають, поширюють та експортують морфій, кокаїн та їх похідні, а також для обліку будівель, в яких ці особи розміщують подібні виробництва і торгівлі місця.

Існуюча слабкість національних систем контролю у деяких державах-експортерах перешкоджала попередженню незаконного експорту опію до країн, що стикалися із проблемою зловживання наркотиками. Вироблення обов'язкових норм стосовно нерозповсюдження наркотичних засобів не принесла вагомих результатів та не змогла призупинити контрабанду наркотиків, що невпинно поширювалася та зростала за об'ємами. Це обумовило необхід-

ність розробки та підписання ще ряду міжнародних угод, які стосувалися різних аспектів проблеми контрабанди наркотиків.

Так, 11.02.1925 р. було укладено Женевську угоду про заборону вироблення, внутрішньої торгівлі та використання очищеного маку. Після чого 19.02.1925 р. підписано нову редакцію Міжнародної опіумної конвенції, у якій було запроваджено статистичну систему обліку, що контролювалася постійною центральною опіумною комісією – органом Ліги Націй.

У преамбулі та у ст.22 Конвенції 1925 р. одним з головних завдань називалася боротьба з контрабандою наркотиків. Вирішенню цього завдання повинна була сприяти встановлена система ліцензування та реєстрації зовнішньоторговельних угод з наркотичними речовинами (ст. 12, 13). При цьому Конвенція регламентувала порядок транзитних перевезень та зберігання наркотиків у третіх країнах, щоб не допустити втрат наркотиків при їх експорті-імпорті.

Тим не менш питання кримінально-правового переслідування осіб, винуватих у незаконному виробництві та поширенні наркотиків, регулювалися національним правом кожної окремої країни. З метою впорядкування використання наркотичних засобів 13.07.1931 р. у Женеві було укладено нову Конвенцію про обмеження виробництва та регламентації розподілу наркотичних засобів, яка удосконалила діючу систему оцінки потреб у наркотиках, передбачила необхідність надання державами окремих поквартальних звітів стосовно контролю над наркотиками.

Через об'єднання «зусиль» наркоторгівців різних країн та виникнення міжнародних злочинних організацій у 30-х роках ХХ ст., перед міжнародним співтовариством постала проблема посилення міжнародних кримінально-правових заходів відповідальності за злочини, пов'язані з наркотиками. З усіх документів найбільш значимим є Конвенція про заборону незаконної торгівлі наркотичними засобами від 26.06.1936 р. Учасники конвенції зобов'язалися прийняти необхідні закони, які передбачали б покарання тюремним ув'язненням: за пересилання, транзитне перевезення, транспортування, імпорт та експорт наркотичних засобів, що були заборонені Конвенціями 1912, 1925 та 1931 рр.; за свідому участь, за змову та замах і приготування до вчинення зазначених дій.

Таким чином, до початку Другої світової війни склалася певна система міжнародного контролю над обігом наркотиків, яка дозволяла більш менш успішно регулювати процес виробництва та розподілу наркотиків. У той же час мав місце ряд факторів, що знижували її ефективність: 1) відсутність єдності та узгодженості у намаганні держав створити жорсткий механізм контролю над обігом наркотиків (наприклад, Конвенцію 1912 р. з 41 підписанта, ратифікували лише 16); 2) одночасна дія численних міжнародних угод ускладнювала уніфікацію та однакове розуміння і застосування їхніх норм; 3) через невідповідність часу низки положень міжнародних угод, за межами правового регулювання залишилися значна кількість наркотичних засобів та нарковмісних препаратів, а також сировина, яка використовувалася при їх виготовленні.

У зв'язку із цим, після закінчення Другої світової війни світове співтовариство було вимушене знову звернутися до проблеми незаконного обігу наркотиків: 11.12.1946 р. у Лейк-Саксесі підписано Протокол про внесення змін до угод, конвенцій та протоколів про наркотики, укладені в Гаазі; 19.11.1948 р. – Протокол, що поширював міжнародний контроль на лікарські речовини, які не потрапляли під дію Конвенції 1931 р. зі змінами 1946 р. (під контроль потрапили: петидин, морфін, кодеїн та ін., а також потрапляли будь-які речовини, що могли викликати певну залежність).

23.06.1953 р. підписано Протокол про обмеження та регулювання вирощування опіумного маку, виробництві, міжнародній та внутрішній торгівлі та використанні опіуму, що були спрямований на обмеження у т. ч. нелегальних поставок опіуму, запобігання відтоку опіуму у нелегальні канали на стадії переробки сировини, встановлення контролю над морфіном, що виробляється з макової соломки.

Сучасна система контролю над наркотиками будується на основі ряду договорів, прийнятих під егідою ООН, які вимагають, або уряди здійснювали контроль за виробництвом та розподілом наркотичних та психотропних речовин, боролися зі зловживанням наркотиками та їх незаконним обігом, мали відповідну адміністративну структуру та регулярно повідомляли міжнародні органи про свої дії. Її складають: Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 р. з поправками, внесеними Протоколом 1972 р.; Конвенція про психотропні речовини 1971 р.; Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р.

У цих документах передбачені апробовані міжнародною практикою боротьби з наркотизмом положення, що регламентують численні і різноманітні грані цієї боротьби, у тому числі визначене оптимальне коло діянь, пов'язаних з наркотичними засобами і психотропними речовинами, що представляють реальну суспільну небезпеку. Перші дві присвячено легальному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, третю – засобам протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин.

Сьогодні у системі ООН діють: 1). Управління ООН з наркотиків і злочинності, що забезпечує керівництво всією діяльністю ООН з контролю над наркотиками. 2). Комісія з наркотичних засобів (функціональна комісія ЕКОСОП), що є головним міждержавним органом, який виробляє політику і координує дії з контролю над наркотиками. 3). Міжнародний комітет з контролю над наркотиками – незалежний парасудовий орган у складі 13 членів, який проводить моніторинг дотримання урядами міжнародних договорів з контролю над наркотиками і сприяє їм.

При такому засуджуючому підході до проблеми наркотизму та контрабанди наркотичних речовин, що зберігався десятиліттями, з певним здивуванням сприймається сучасна тенденція певного «пом'якшення» відношення до вживання та поширення наркотичних засобів. Так, у липні 2014 р. ВОЗ опублікувала доповідь, присвячену боротьбі зі СНІДом [7]. На думку британського тижневика *The Economist*, у доповіді міститься «неголосний, але зрозумілий» заклик до декриміналізації психоактивних речовин [8]. При цьому, як відзна-

чає видання, ця рекомендація стосується не тільки т.зв. «легких», а й «важких наркотиків». Вказується також на принципову зміну позиції ООН у порівнянні з Конвенцією 1988 р., яка проголошувала необхідність кримінального переслідування як виробництва, так і споживання наркотичних речовин. До держав, де тією чи іншою мірою легалізовано наркотичні засоби є: Австралія, Аргентина, Бельгія, Великобританія, Іспанія, Канада, Люксембург, Мексика, Нідерланди, Німеччина, Португалія, США, Чехія, Швейцарія, Ямайка [9].

Такий підхід не може не викликати занепокоєння, адже шкода від вживання наркотичних речовин з немедичною метою є очевидною. Як зазначається на офіційному сайті ООН, зловживання наркотиками тягне за собою безліч негативних наслідків для здоров'я, починаючи з таких незначних проблем, як респіраторні інфекції або проблеми з травленням, і закінчуючи потенційно смертельними захворюваннями, наприклад СНІДом або гепатитом «С». Зловживання наркотиками руйнівню діє на мозок, позбавляє людей здатності діяти незалежно і усвідомлено, а також задовольняти свої потреби [10].

Для вирішення проблеми наркотиків деякі великі країни як і раніше покладаються на заборони і силові методи. На початок ХХІ ст. до таких країн належать: Індонезія, Іран, Китай і Росія. За повідомленням Бюро ООН з наркотиків і злочинності у Пакистані, Іран сьогодні є однією з найуспішніших країн у боротьбі з контрабандою наркотиків, впроваджуючи дуже ефективні методи з контролю контрабанди наркотиків, надаючи значні ресурси і можливості прикордонним районам для запобігання контрабанді наркотиків [11]. У РФ за контрабанду наркотичних речовин передбачено (за наявності кваліфікуючих ознак) довічне ув'язнення (ст.229.1 УК РФ [12]).

Висновки. Усвідомлюючи, що сьогодні є неможливим значне зменшення попиту та об'ємів контрабанди психоактивних (наркотичних) речовин, можна запропонувати наступні заходи для боротьби з цією проблемою: створення культури відмови від споживання наркотиків у якості передумови для скорочення попиту; підвищення статків та добробуту населення; надання матеріально-технічної допомоги прикордонним районам, в яких, за показниками, більше за інші здійснюється контрабанда наркотичних речовин; вироблення більш жорсткого контролю з боку держав та створюваних ними організацій за виготовленням, розповсюдженням та переміщенням психоактивних (наркотичних) речовин та, в якості найбільш суворого та радикального методу – збройна боротьба з контрабандистами наркотиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Международное право: [учебн.]; под ред. Г.И. Тункина. – М., 1994. – 512 с.
2. Кейлин А.Д. Советское морское право: [учебное пособие] / А.Д. Кейлин. – М.: Водтрансиздат, 1954. – 395 с.
3. Голубевъ В.П. Современное определение территориального моря / В.П. Голубевъ // Юридический вестник. – 1914. – № 7-8. – С. 35-48.
4. Современное международное морское право. Режим вод и дна мирового океана / [Бараболя П.Д., Гуреев С.А., Иванашенко Л.А. и др.]. – М.: Наука, 1974. – 307 с.

5. Хайд Ч.Ч. Международное право, его понимание и применение Соединенными Штатами Америки / Ч.Ч. Хайд. – М. : Инostr. лит., 1951. – 576 с.

6. Додін Є.В. Тема 5. Міжнародне співробітництво у боротьбі з контрабандою та митними правопорушеннями / Є.В. Додін // Митна справа. – 2011. – № 5. – С. 3-26.

7. Сводное руководство по ВИЧ-инфекции в ключевых группах населения: профилактика, диагностика, лечение и уход. – ВОЗ, июль 2014. – 164 с.

8. Illicit drugs: The WHO calls for decriminalisation // The Economist, Jul 17th 2014. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.economist.com/blogs/newsbook/2014/07/illicit-drugs>

9. Страны, в которых легализованы наркотики. Справка. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ria.ru/spravka/20110603/383694171.html>

10. Молодежь и наркотики. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/events/drugabuseday/youth.shtml>

11. ООН поблагодарила ИРИ за борьбу с контрабандой наркотиков. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://russian.irib.ir/news/iran1/item/2-43947-оон-поблагодарила-ири-за-борьбу-с-контрабандой-наркотиков>

12. Уголовный кодекс Российской Федерации 1996 г. // Собрание законодательства РФ. – 1996. – № 25. – Ст. 2954.

Авдєєв О. Генеза міжнародно-правових засад протидії контрабанді психоактивних (наркотичних) речовин

Стаття присвячена дослідженню історії розвитку міжнародно-правових засад протидії контрабанді психоактивних (наркотичних) речовин. Визначено основні тенденції, що спостерігаються у ставленні світового співтовариства до проблеми поширення зазначених об'єктів. Автор доходить до висновку про неможливість значного зменшення попиту та об'ємів контрабандного везення психоактивних (наркотичних) речовин та пропонує ряд заходів для боротьби з цією проблемою.

Ключові слова: контрабанда, наркотичні засоби, протидія контрабанді наркотичних засобів, боротьба з контрабандою наркотичних засобів.

Авдеев А. Генезис международно-правовых основ противодействия контрабанде психоактивных (наркотических) веществ

Статья посвящена исследованию истории развития международно-правовых основ противодействия контрабанде психоактивных (наркотических) веществ. Определены основные тенденции, которые наблюдаются в отношении мирового сообщества к проблеме распространения указанных объектов. Автор приходит к выводу о невозможности значительного уменьшения спроса и объемов контрабандного ввоза психоактивных (наркотических) веществ и предлагает ряд мер для борьбы с этой проблемой.

Ключевые слова: контрабанда, наркотические средства, противодействие контрабанде наркотических средств, борьба с контрабандой наркотических средств.

Avdeev A. Genesis of international legal principles of combating smuggling psychoactive (narcotic) substances

The article is devoted to the research of the history of the development of the international legal bases of counteraction to smuggling of psychoactive (narcotic) substances. The article defines the major trends observed in the attitude of the world community to the proliferation of these facilities. The author comes to a conclusion about the impossibility of

considerable reduction of the demand and volumes of illicit import of psychoactive (narcotic) substances and offers a number of measures for the fight against this problem.

Key words: *smuggling, drugs, counteraction to smuggling of drugs, struggle against smuggling of drugs.*

Стаття надійшла до редакції 14.05.2015.